

EREDETI NÉPMESÉK ÉS SZÓBELI REJTVÉNYEK?

TALÁLÓSOK MERÉNYI LÁSZLÓ ÉS ARANY LÁSZLÓ
MESEGÝŰJTEMÉNYEIBEN

A közelmúltban jelent meg a 19. századi magyar szóbeli rejtvenyek antológiája (VARGHA, 2010a), összegzését adva a népnyelvi és népköltési gyűjtésekből származó, 1856 és 1924 között nyomtatásban megjelent szövegeknek. A kötet összeállítását kísérő kutatások során számos olyan probléma merült fel, amelyekkel mindeddig nem foglalkozott behatóan a magyar folklorisztika. Ezek közül az egyik legfontosabb és legösszetettebb kérdés a népi találósok és más rejtvenyek kapcsolata.

A különféle rejtvenyek ugyanis a 18. század végén és a 19. század során igen népszerűek lehettek a társadalom legkülönbözőbb rétegei körében. Erre utal az, hogy a 18. század második felében és a 19. század során rendszeresen, igen nagy számban találunk rejtvenyeket előbb kéziratos gyűjteményekben és aprónyomatványokban, majd irodalmi és ismeretterjesztő folyóiratokban, olvasókönyvekben és más, oktató-szórakoztató kiadványokban is.

A folklorisztikai kutatás szempontjából azért figyelemre méltóak ezek a források, mivel a bennük mese, rejtett szó, talány és egyéb elnevezések alatt megjelent rejtvenyszövegek egyáltalán nem különbülnek el élesen az „eredeti népként” gyűjtött, kiadott és kanonizált szövegektől. A népköltési gyűjteményekben megjelent találósok rendszerezése és közreadása (VARGHA, 2008b, 2010a, 2010b), valamint a 19. századi terminológia bemutatása (VARGHA, 2011) után szükségesnek tűnik a népköltési szövegek elhelyezése ebben a tágabb rejtveny-struktúrában. Ehhez elsőként a források rendszeres feltárása szükséges, amely jelenleg is folyamatban van.¹

Jelen tanulmány célja három, egymással szorosan összekapcsolódó forrás vizsgálata: Merényi László: *Eredeti népmesék* (1861), Arany László: *Eredeti népmesék* (1862), és az Arany-család kéziratos találós-lejegyzései (MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3–8, Irod. 409/II. 18v). A három forrás összehasonlító vizsgálata a szövegszintű egyezéseken és különbségeken túl rámutathat arra is, milyen különböző koncepciója lehet két kutatónak közel egy időben a mindkettejük által vizsgált szövegtípusról. Még érdekesebbé teszi a kérdést az, hogy a magyar folklorisztika tudományos megalapozásának (SZEMERKÉNYI, 2011) időszakáról van szó, amikor a kutatás elvei körvonalal-

¹ A történeti forrásokat vázlatosan áttekinti MÁNDOKI, 1979. A *Szóbeli rejtvenyek a reformkorból* című – végül meg nem jelent – kötet tervéről lásd MÁNDOKI, 1982. A *Hasznos Múltak* című ismeretterjesztő folyóirat (1817–1842) rejtvenyeiről lásd VARGHA, 2008a.

zódta és kanonizálódta, és rögzült egy többé-kevésbé általánosan elfogadott műfajstruktúra. A *népi találós* fogalmának bizonytalanságát jól mutatja a vizsgált három forrás és a hozzájuk kapcsolódó dokumentumok. A közölt szövegek pedig kisebb-nagyobb arányban olyan rejtvényeket is tartalmaznak, amelyek nem a paraszti, szóbeli hagyományhoz kötődnek.

A két mesegyűjtemény korabeli recepciója és később a népköltészeti kánonban betöltött helyzete eltérő, sőt egymással ellentétes. Merényi László 1861-es kötetét bírálva fogalmazta meg Arany János a népköltési szövegek gyűjtésére és lejegyzésére vonatkozó elveit (ARANY J., 1861). Arany László viszont apja elveinek ismeretében, azokat követve állította össze egy évvel később megjelent kötetét (ARANY L., 1862), amelyet az első klasszikus magyar népmesegyűjteményként tart számon a magyar folklorisztika.² Mindkét kötetben megjelentek a mesék mellett találósok is (MERÉNYI, 1861, I. 204–224.; ARANY L., 1862, 318–325, 328.), és a két szöveganyagot megvizsgálva az lehet a benyomásunk, hogy a két szerző eltérően értelmezi a vizsgált műfaj kereteit.

A harmadik vizsgált forrás az Arany-családhoz köthető, az MTA Könyvtárának Kézirattárában őrzött kéziratcsomó, amely tartalmazza az Arany László által kiadott valamennyi találóst, ezen kívül 24 olyan szöveget is, amelyek az 1862-es kötetben nem jelentek meg.³ Kovács Agnes ezek kapcsán megjegyzi, hogy bizonyos szövegeket Merényire való tekintettel nem vett fel saját gyűjteményébe Arany László, mert „nem tartotta volna helyesnek, hogy két azonos című mese ill. találóskérdés gyűjtemény egymáshoz közelálló szövegeket közöljön”.⁴

² KOVÁCS, 1977; KÓSA, 2001, 79.; DOMOKOS, 2007, 159.; DOMOKOS – GULYÁS, 2009, 12. Arany László *Eredeti népmeséinek* kritikai kiadását Hermann Zoltán, Gulyás Judit és Domokos Mariann rendezti sajtó alá. Erről a vállalkozásról, a korábbi kutatások eredményeinek összefoglalásával lásd DOMOKOS – GULYÁS, 2009.

³ MTA Kt. Irod. 4-r 409/I. 3–8, Irod. 409/II. 18v. A kihagyott szövegeket – néhány apróbb pontatlansággal – Kovács Ágnes adta közre 1982-ben (KOVÁCS, 1982, 529–530.). Az általa közölt 20 szöveg közül néhány több változatban is megtalálható a kéziratban, ezekkel a többnyire kihúzott szövegekkel együtt beszélhetünk 24 szövegről. A kézirat digitalizálása lehetővé tette a pontosabb olvasatot, így a továbbiakban a főszövegben és a függelékben is saját átiratomban közlöm a szövegeket. Az átirás során a kritikai kiadás szerkesztői által kialakított alapelvekre támaszkodtam (DOMOKOS – GULYÁS, 2009, 47–50.). Ezúton szeretném megköszönni Domokos Mariannak és Gulyás Juditnak, hogy digitális formában rendelkezésemre bocsátották az Arany-kéziratokat (valamint más kéziratokat is), és megosztották velem az anyaggal kapcsolatos meglátásaikat.

⁴ KOVÁCS, 1982, 515. Kovács Ágnes megállapításai elsősorban a meseszövegekre vonatkoznak, és csak mellékesen utal a találósokra is. Az idézett tanulmány végén közölt Adattár elején ezt írja: „Arany Juliska meséi közül azokat közöljük itt, amelyeket Arany László azért nem dolgozott fel az *Eredeti népmesék* számára, mert rossznak talált („Nemtudomka”), vagy azért, mert változata megjelent Merényi László *Eredeti népmesék* I–II. Pest, 1862. című gyűjteményében („Az özvegy ember és az özvegy asszony”, „Bolond Jankó”). Közöljük továbbá azokat a találóskérdéseket, melyek ugyancsak nem jelentek meg Arany László gyűjteményében” (KOVÁCS, 1982, 518.). A találósok esetében tehát nem részletezi a kihagyás okát.

Jelen tanulmány 1. bemutatja Arany János bírálatát, és néhány további adatot a Merényi László által közölt találósok korabeli recepciójáról; 2. összeveti a fent említett három forrásban megjelent találós-szöveganyagot, megvizsgálva Kovács Ágnes megjegyzésének relevanciáját; 3. javasolja Merényi szövegeinek tágabb kontextusba helyezését, a népi találósoknál bővebben értelmezett hagyományos rejtvenyköltészet figyelembe vételével. Végül Függelékben adja közre a három forrás valamennyi találósát egy összehasonlító táblázatban.

Arany János bírálata Merényi László *Eredeti népmeséiről*

1861-ben jelent meg Merényi László⁵ kétkötetes mesegyűjteménye, melyben az első kötet végén 93 *néptalányt* is közölt (MERÉNYI, 1861, I. 204–224.). Gyűjteményével a folklorisztikai tudománytörténetben elválaszthatatlanul összeforrt Arany János nevezetes, a szövegkezelés tekintetében erősen elmarasztaló bírálata (ARANY J., 1861),⁶ amelyben „a mesegyűjtés és -közlés elveit máig ható érvennyel fejtí ki” (DÖMÖTÖR – KATONA – VOIGT, 1978, 322.). Bírálatában Arany nem csak a mesék, hanem a kötetben megjelent találósok kapcsán is részletesen kifejtette véleményét a megfelelő gyűjtői és közreadói magatartásról:

Visszatérve Merényihez, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy *néptalányokat* is gyűjt [...]. A talányok a nép ajkán is ritkán forognak teljesen prózai alakban. Néha rimelnek, de többnyire nem rím, hanem a szavak és mondatok rhythmicus berendezése, hangutánzás, alliteratio, s egyéb ily eszközei primitív népköltészetnek, az, a mi őket megkülönbözteti a mindennapi beszédétől. Mi a gyűjtői jelességet a talányokra nézve abban látjuk, ha mennél tisztábban fel tudja keresni és megtartja ezen rhythmusos formát, nem abban, ha maga neki áll és versbe szedi a néptalányt. Sajnáljuk, hogy Merényi többnyire az utóbbi módon járt el. Vannak ugyan talányai közt eredeti népversezetek is, mint a *vereshagymáról* [...],⁷ de már az olyan, mint a *harmatról* szóló (XVI.) magán viseli a szószaporító sütögetés jeleit [...]. Vagy a III. sz. *rejtett szó* (betűs talány), a XII. számú (Déli láb) lehelli-e a népiesség

⁵ Merényi László (1837–1907) megyei hivatalnok, jogot hallgatott. Az Akadémia megbízásából székely tájszólásokat és népmeséket gyűjtött. (SZINNYEI, 1891–1914, VIII. 1110.) Merényiről és folkloristaként hiteltelenné válásáról részletesen lásd DOMOKOS, 2007.

⁶ Az eredeti szöveg változatlan formában megjelent néhány újabb, jobban hozzáférhető kiadványban: ARANY J., 1968, 326–342., jegyzetek: 765–768.; DÖMÖTÖR – KATONA – VOIGT, 1978, 322–339. (jegyzetekkel). A továbbiakban az előbbire, vagyis *Arany János összes műveinek* kritikai kiadására hivatkozom az idézett részeknél.

⁷ Lásd a VIII. szöveget. A Merényi által közreadott valamennyi találós a közlés eredeti sorrendjében megtalálható a *Függelékben*.

zamatját? vagy e periodicus szerkezetű, a *ködről* (IV.) [...]. (ARANY J., 1968, 339–341.)

Arany tehát bírálta Merényi szövegkezelési technikáját nemcsak a mesék, hanem a találósok tekintetében is, kiemelve néhány „nem népies” példát a szövegekből. Álláspontját, mely szerint Merényi túlzott mértékben stilizálta a népi szövegeket, verstani elemzéssel is alátámasztotta:

A XIX. számú, gyertyát jelentő *találós mese*, mely a gyűjteményben így hangzik:

Amott egy fa,
Ága nélkül
Rászállt madár
Szárnya nélkül;
Mind megette
Szája nélkül. –

előttem és talán sokak előtt ily alakban ismeretes

Egy fa felnőtt ága nélkül,
Egy madár rászállt szárnya nélkül,
Meg is ette szája nélkül.

és ez rhythmusibb alak a népnél, mely nem a *szótagot* számlálja és nem süti a verset. Az egész trochaeusi lendületű: de nem csupán ez adja rhythmusát. Párhuzamosan felelnek meg egymásnak a „felnőtt”, „rászállt” – „ette” spondaicus igék, az „ága”, „szárnya”, „szája” nevek és a három: „nélkül” praepositívó. Am hallgassa Merényi a néptől, nem így tagolja-e kimondásban, hangsúllyal emelgetve ki a sor ízét, – az „egy madár”-t pedig dactylusnak ejtve:

Egy fa	I	felnőtt	I	ága	I	nélkül,
Egy madár	I	rászállt	I	szárnya	I	nélkül,
Meg is	I	ette	I	szája	I	nélkül.

Dacára gyűjtőnk nagy jártasságának a népnyelvben, oly eseteket is lehetne felhozni munkájából, midőn a népi szólásmódot férdén alkalmazta. (ARANY J., 1968, 340–341.)

Arany János aprólékos, a részletekre is figyelő kommentárjai mutatják, hogy jól ismerte a népi találós szövegeket. Azt is tudjuk, hogy több ízben is foglalkozott e műfajjal, felhasználva azt metrikai tanulmányaihoz (DÖMÖTÖR – KATONA – VOIGT, 1978, 336.). Végül azt is ki kell emelni, hogy Meré-

nyit, mint a népi szövegek *közreadóját* bírálta, amiért az eredeti szövegekbe túlzottan beleavatkozott. Azonban mint *tehetséges gyűjtőt* biztatta, a kijelölt irányvonalak figyelembe vételével további munkára bátorította:

Mind ezzel a szorgalmas és – bátran hozzátehetjük – tehetséges gyűjtőt nem el akartuk kedvetleníteni vállalatától. Csupán ki kelle jelölnünk az utat, melyen haladva nagyobb szolgálatot tesz irodalmunknak, mint ha írói viszketegtől hajtva, az által kívánna *bravourt* csinálni, hogy a népmeséket idegen cífrával ékesgeti, vagy *forccirozza* az előadási modort. (ARANY J., 1968, 341–342.).

Arany bírálata és állásfoglalása a népköltési gyűjtés és szövegkezelés tekintetében nem csak Merényinek szólt. A találósokra vonatkozó szakasz korabeli jelentőségét mutatja az is, hogy két évvel később a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjtési felhívásában is szerepel ez a szöveg, szinte változatlan formában:

A találós mesék közül csak a tisztán népi eredetűeket kérné a társaság beküldeni. *Figyelembe veendő, hogy a találós mesék a nép ajkán ritkán forognak teljes prózai alakban. Néha rimelnek, de többnyire nem a rim, hanem a szavak és mondatok rythmusos berendezése, hangutánzás, alliteratio s egyéb ily eszköze a primitiv népköltészetnek az, mi őket megkülönbözteti a mindennapi beszedtől. A gyűjtő feladata minél tisztábban fölkeresni és megtartani a rythmusos alakot. [...]*

A népköltési gyűjtemények becse nagyrészt a lelkiismeretes hűségtől függvén, kéretnek a gyűjtők lehető tiszta és első forrásból meríteni, s változtatás, cziczoma nélkül küldeni be mindent, a mit összegyűjthetnek. (GREGUSS, 1863, 319. kiemelés V. K.)

A kiemelt szakaszban két különbséget találhatunk az eredetihez képest: a *néptalányok* helyett itt *találós mesékről* esik szó, és az utolsó mondatban a gyűjtő feladata mellől természetesen elmaradt a személyesen Merényinek címzett megjegyzés arról, mi *nem* tartozik a gyűjtő feladatához. A kihagyott szakasz: „[...] nem abban, ha maga neki áll és versbe szedi a néptalányt. Sajnáljuk, hogy Merényi többnyire az utóbbi módon járt el” (ARANY J., 1968, 340.).

Arany Jánosnak nem volt célja ellehetetleníteni Merényit, később is támogatta, anyagilag is segítve gyűjtőútját, és jelentéseiről többször is említést tett olvasóinak (DÖMÖTÖR – KATONA – VOIGT, 1978, 323.; DOMOKOS, 2007). Mégis, fenti bírálata után „visszatérő toposzá válik Merényi népköltési-szövegkezelési technikájának elutasítása” (DOMOKOS, 2007, 146.), és ez hozzájárult ahhoz, hogy a fiatal gyűjtő folkloristaként marginális pozícióba került (DOMOKOS, 2007, 140.).

A találósokra vonatkozó további adatokból az derül ki, hogy a kortársak véleménye még nem volt teljesen elutasító Merényi kötetével szemben, hiszen többen is említik őt a *találós mesék* korábbi közreadóinak sorában, mindenféle elmarasztaló megjegyzés nélkül (KRIZA, 1863, 543.; TÖRÖK, 1872, 500.). Ugyanakkor ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ezekben a felsorolásokban Arany László, később Kriza János kötetét éppúgy megtaláljuk az előzmények között, mint Edvi Illés olvasókönyvét (ÉDVI ILLÉS, 1838) vagy Gáspár János *Csemegéit* (GÁSPÁR, 1863). Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a *találós mese* terminusa a 18. század végén és a 19. század első felében igen sokféle rejtvény megnevezésére szolgált, csak az 1860-as évektől jelölt elsősorban szóbeli rejtvényeket.⁸

Valamivel későbbi Katona Lajos kritikája, aki a találósok szerkezetével foglalkozó írásában utal az *Eredeti népmesékre*. Merényi kötetét ő is a „közkezen forgó gyűjtemények” közé sorolja, azonban találóseit „nagyon kétes értékűnek” minősíti:

Legalább a mennyire a közkezen forgó gyűjteményekből (Arany–Gyulai, Merényi, Kálmány L., Nyelvőr⁹) látom, kivéve a Merényi-féle, *nagyon kétes értékű közléseket*, a teljes szerkezetre, a melyben a keret bevezető és záró része is megvan, alig akad példa. [...] Ilyenformán a Merényi Ered. népmesék I. 215. l. XXXIV. sz. találósa is a teljesekek közé számítható, csakhogy *ennek a népiességéhez még több kétség fér, mint a Petsch idézte német példához, a mely nekem szintén nagyon irodalmi ízűnek tetszik.* (KATONA, 1900, 466. kiemelés V. K.)

A korabeli népköltési gyűjtemények ismeretében azt mondhatjuk, hogy Merényi rejtvényeinek egy jelentős része valóban nem „népies”, vagyis ezek tartalmilag és formailag jelentősen elütnek a korban szóbeli rejtvényként közölt szövegektől. Azonban ez nem feltétlenül Merényi hibás szövegkezelési eljárásából adódik, hiszen nem invariánsokat közöl, hanem hagyományos, változatokban élő szövegeket. Azonban ez nem a paraszti néphagyományt, és nem is feltétlenül a szóbeliséget jelenti.

Nézzük meg például a *harmat* rejtvényét (XVI.), amely Arany János szerint „magán viseli a szószaporító sütögetés jeleit” (ARANY J., 1968, 339.). Azonban a Merényi által közölt szövegnek több, korábbi változatát is ismerjük, ezek egyikét a 18. század végén jegyezték be egy kéziratos énekes gyűjteménybe:

⁸ A komáromi *Mindenes Gyűjteményben* az *enigma* fordításaként, verses talányok megnevezésére használják a terminust, a szerkesztő arra kéri olvasóit (különösen a hölgyeket), hogy „üres óráikban származható únalmaknak el-szélesztésére méltóztassanak némelly Találós Meséket ’s Rejtett Szókat rövid versekbe foglalni” (Mindenes Gyűjtemény, 1789, I. negyed, 57.), és küldjék el megfejtésükkel együtt a lapnak. A (szóbeli) rejtvények 19. századi terminológiáját részletesen bemutatja VARGHA, 2011.

⁹ Vagyis ARANY – GYULAI, 1872; MERÉNYI, 1861; KÁLMÁNY, 1881, 1882, 1891; valamint a *Magyar Nyelvőr* találós-közleményei. (V. K.)

<p>Mondj nekem oly vizet – Ha felelni mernél – A melyik szélesebb Mélységes tengernél; Mégis, ha bele mégysz Alig ér bokáig. Mondjad hát, ne törjed Az eszed sokáig.</p> <p>(MERÉNYI, 1861, I. 211.)</p>	<p>Mondj Nékem oly vizet, ha felelni mernél A mely leg szeleseb, s melyebb a tengernél, Mégis ha belé mégy, alig ér bokáig, Mond meg hamar, ne tórd fejedet sokaig.</p> <p>(<i>Körmötzi János-gyűjt. (1786–1793)</i> (Stoll 368.). Közli MÁNDOKI, é. n., 27.)</p>
--	---

Látható, hogy a két szöveg szinte szóról szóra megegyezik. Egy másik, hasonló változat a *Hasznos Multságokban* jelent meg, *Köznép Meséje* cím alatt (1824, I, 160.), és a további forrásfeltárás során bizonyára több szöveg is előkerül még.

A következő példa Merényi VII. szövege a *hegedűről*, ennek variánsát egy 18. század végi kézirat nyomán Harsányi István publikálta:

<p>Hallottál-e csodát Hatot e világon? Hetediket mondok – Minden ráhallgasson! Gyors paripa nyargal A hitvány bárányon, Meg nem tántorodik, Sőt nyerít vastagon.</p> <p>(MERÉNYI, 1861, I. 209.)</p>	<p>Hallottál-é csodát hatott ez Világon Hetediket mondom kiki ra vigyázzon A Paripa ugral a Gyenge bárányon Még sem tántorodik ő nyerit vastagon. <i>Bél húr.</i></p> <p>(<i>Dávidné Soltári</i> (Stoll 393.). Közli HARSÁNYI, 1918, 315–321.)</p>
--	--

Ezek a párhuzamok arra mutatnak, hogy a Merényi László által közölt verses, mesterkéltné megfogalmazású rejtvények¹⁰ nem a közlő beavatkozása nyomán nyerték el formájukat, hanem így hagyományozódtak. Eredeti közegeket feltehetőleg az írásbeliség – a közköltészet, diákköltészet – jelenti. Párhuzamaikat kéziratok énekeskönyvek, kalendáriumok lapjain találjuk meg, valamint az ismeretterjesztő (és irodalmi) folyóiratok rejtett szövegei között.

További 12, Merényi által közölt szövegnek¹¹ ugyan előfordulnak variánsai a népi találósok között, ám megfogalmazásukban ezek is inkább a fenti, közköltészeti jellegű szövegekhez hasonlítanak, így elképzelhető, hogy ezeket is írásos forrásokból ismerte. Az általa közölt további szövegekre az Arany-kötet és -kézirat bemutatása után térünk vissza.

¹⁰ Összesen 22 szöveg: I–VII, XII–XIV, XVI–XVII, XXI–XXIV, XXIX, XXXII, XXXV, XXXVIII, L, LXLIII.

¹¹ XI, XX, XXVI–XXVIII, XXX, XXXIII–XXXIV, XXXVI, XLI, XLV, XLIX.

Találósok Arany László *Eredeti népmeséiben* és az Arany-család kézírataiban

Merényi után egy évvel Arany László¹² is *Eredeti népmesék* címmel adta közre mesegyűjteményét (ARANY L., 1862). Kötetében – melynek összeállításánál mintaszerűen követte az apja, Arany János által lefektetett elveket – 54 találóst is közölt, *Találós mesék* cím alatt (ARANY L., 1862, 318–328.). A gyűjtemény nem csak szakmai körökben vált közismertté. Amint arra Kovács Ágnes is rámutatott, a későbbi „szerény, kispénzű emberek számára is hozzáférhető” kiadások és a népiskolai olvasókönyvek révén a társadalom széles rétegéhez eljuthattak, és így a színhagyományra is nagy hatást gyakorolhattak Arany László meséi (KOVÁCS, 1969, 179.).

A kutatás szempontjából igen szerencsés, hogy hozzáférhető az a kéziratanyag is, amelyre Arany László bizonyíthatóan támaszkodott kötete összeállításánál. Az MTA Könyvtárának Kézirattárában, Kriza János és mások kézíratos mesegyűjtésével egybekötve, „négy keménytáblás, bordó és kék színű (mintás) kézíratos kolligátum-kötetben találhatóak”¹³ az Arany-család mese- és találós-lejegyzései.¹⁴ A kézirat szövegeinek lejegyzése 1850–1854 körülre datálható, földrajzilag mind Nagyköröshöz, mind Nagyszalontához köthető.¹⁵ Találósokat a kézíratos kötetek két pontján találunk: A szövegek túlnyomó része, 75 találós mese az első kötet elején (MTAK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3–8.), további három szöveg a második kötet 18v oldalán (MTAK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 18v.) olvasható.¹⁶ A Merényi találósaival történő összehasonlítás előtt mindenképpen szükséges röviden bemutatni a kézirat ezen részeit.

Az MTAK Kt. Irod. 4-r. 409/I. jelzésű kötetben a 3–8. oldalon végig találósokat (és gyerekrajzokat) találunk. A *Találós mesék* cím a kézirat legelső oldalán is fel van feltüntetve, majd a szövegeket tartalmazó hat lapon további négy alkalommal, a 3, 4, 4v és 7. oldalon. Ez arra is utalhat, hogy a találósok lejegyzése több különböző alkalommal történt. Sáfrán Györgyi bejegyzése szerint a szövegeket Arany László nővére, Juliska jegyezte le, kivéve az utolsó szöveget, amelyet Arany Lászlónak tulajdonít a kutatás (KOVÁCS, 1982, 529–530.). Ez abban is eltér a többi szövegtől, hogy ceruzával írták be, míg a többit fekete tintával. A 2v és a 4. oldalon csak rajzok

¹² Arany László (Nagyszalonta, 1844 – Budapest, 1898) „jogot végzett, a Földhitelintézet tisztviselője, majd igazgatója, országgyűlési képviselő, de költői, irodalomtudósi tevékenysége is jelentős” (SZEMERKÉNYI, 2011, 148.), Arany János fia.

¹³ MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 14 lapja, Irod. 4-r 409/II. 73 lapja, Irod. 4-r 409/III. kötet 8 lapja és Ms 10.020/VIII. 28 lapja rendelhető az Arany-családhoz.

¹⁴ DOMOKOS – GULYÁS, 2009, 13–18. A kéziratanyag történetéről; az anyag formai és tartalmi adatait lásd ugyanebben a tanulmányban a 18–21. oldalon.

¹⁵ A kéziratok keletkezésének helyéről és idejéről rendelkezésre álló adatokat összefoglalja DOMOKOS – GULYÁS, 2009, 21–24.

¹⁶ Kovács Ágnesnél az „Irod. 4-r. 409/II. 18v” oldal helyett hibásan „Irod. 4-r. 409/II. 16b” szerepel (KOVÁCS, 1969, 191.).

vannak: a 2v oldalon egy emberalak fejjel lefelé, a 4. oldalon pedig több kisebb, vázlatos rajz (madáralakok, arcok), valamint három bűvös négyzet, vagyis olyan 3x3-as négyzet, amelyben a beleírt számok összege minden irányban megegyezik.

A szövegekben és azok mellett számos javítás és utólagos bejegyzés található. Feltételezhetjük, hogy ezek több, egymást követő alkalommal keletkeztek, és esetleg több kéztől származnak. Erre utal egyrészt a különböző íróeszközök használata: találhatunk javításokat a lejegyzéshez hasonlóan tintával, emellett grafit és piros ceruzával is. Másrészt több kézre utal a kihúzott szövegek esetében a kihúzás módja (egyetlen vízszintes vonallal; több, egymást keresztező vonallal; apró függőleges vonalkákkal; erőteljes átsatírozással; stb.). Bizonyos jelölések a kiadásra történő előkészítésre utalnak – például az, hogy a találosokat közlő valamennyi lapon át vannak húzva a szövegek egy egybefüggő, függőleges vonallal.

A kötetbe szerkesztés folyamatára legközvetlenebbül talán a piros ceruza bejegyzések utalnak, bár az egyes jelek használata nem teljesen következetes. A közlésre kiválasztott találosokat sok helyen a szöveg előtt elhelyezett x jelöli, míg a kihagyott szövegeket szintén pirossal zárójelbe tették. Más kihagyott szövegek elé 'M' betűt írtak, ennek értelmezésére még később visszatérünk. Szintén pirossal vannak összehúzva azok a szövegek, amelyek összetartoznak (például azért, mert azonos formulára épülnek), ezek később a kötetben is együtt jelentek meg. A mellékjelek mellett egy helyen szövegjavítást is találunk piros ceruzával, a javítás eredménye pontosan megfelel a kötetben szereplő változatnak:¹⁷

<p><i>Két gara^{jezár} ára, még sem fér a^{egy} házba. (Gyertya ez is.)</i></p> <p>(MTAK Irod. 4-r. 409/I. 6.)</p>	<p>Két garajczár ára, Még se fér egy házba. <i>Gyertya (és fénye).</i></p> <p>(ARANY L., 1862, 319., 328. kiemelés V. K.)</p>
--	---

A kéziratos anyag és a kiadott gyűjtemény összevetésével megvizsgálható, hogyan szerkesztette Arany László kötetének ezt a részét, hogyan változtatott a szövegeken, illetve azok sorrendjén, mi az, amit kihagyott.¹⁸

¹⁷ A kézirat szövegeinek átírása a kritikai kiadáshoz javasolt megoldás szerint történt, vagyis alsó indexben található a javított vagy kihúzott szövegrész, felső indexben pedig az, amire javítottak. Ezen belül álló betű jelzi a feltehetőleg a kézirat lejegyzőjétől, dőlt betű a más kéztől származó javítást (DOMOKOS – GULYÁS, 2009, 49–51.). A sortöréseket csak ott őriztem meg, ahol ez tudatos szerkesztésre utal, mivel ez a kézirat szövegeire – a kötetből eltérően – alapvetően nem jellemző. Az egyes szövegek elhelyezkedését és sorrendjét a kéziratban belül a szögletes zárójelbe tett római számok mutatják.

¹⁸ Az *Eredeti népmesék* kritikai kiadásában a szerkesztők célkitűzése szerint „minden szöveg esetében a meglévő kézirat első lejegyzéséből kiindulva az ott nyomon követhető *szövegalkítás* kerül a középpontba” (DOMOKOS – GULYÁS, 2009, 48.). Ennek elemzése és

E kérdések megválaszolására azonban nem vállalkozik jelen írás, csak az utolsó szempont részletesebb kifejtésére kerül itt sor.

A három forrás találósainak összehasonlító vizsgálata

Forrásainkat összevetve az alábbi csoportokra oszthatjuk a bennük közölt találós szövegeket:

1. mindhárom forrásban megvan – 5 [6] szöveg;¹⁹
2. csak a kéziratban és Merényinél van meg – 11 [12] szöveg;
3. csak a kéziratban van meg – 9 [10] szöveg;
4. Arany László kötetében és a kéziratban megvan, Merényinél nincsen – 49 [50] szöveg;²⁰
5. csak Merényinél van meg – 77 szöveg.

Látható, hogy a találósok tekintetében nem fogadhatjuk el maradéktalanul Kovács Agnes fent idézett érvelését arra vonatkozóan, hogy Arany László „nem tartotta volna helyesnek” a Merényinél megjelentekhez közeli változatok közlését (KOVÁCS, 1982, 515.), hiszen az alábbi öt szöveget nem hagyta ki kötetéből:²¹

a kézirat átírása során a találósok esetében is problémát jelent az, hogy bizonyos szövegrészeket többszörösen is átjavítottak (vö. DOMOKOS – GÜLYÁS, 2009, 49.), valamint az, hogy a kihúzások és kisebb javítások esetében kevés támpont van arra nézve, hogy kitől és mikor keletkeztek.

¹⁹ A kéziratban található valamennyi szöveget figyelembe véve, közte a kihúzott, csonka változatokat is. A szögletes zárójelben található szám azokra az esetekre utal, amikor egy találós több változatban is szerepel a kéziratban. A három forrás valamennyi szövegét tartalmazó összehasonlító táblázatot lásd a *Függelékben*.

²⁰ Ahogy arra már fent történt utalás, az Arany László által közreadott valamennyi találós megtalálható a kéziratban, így nem beszélhetünk olyan szövegekről, amelyek a három forrás közül csak az Arany-kötetben találhatók meg.

²¹ Az egyes szövegek pontos oldalszámait lásd a *Függelékben*.

MTAK Irod. 4-r. 409/I. 3–8.	ARANY László, 1862	MERÉNYI, 1861
[I.] Lúd szántja, ember hajtja, gondal vetik be. Ludnak a tolla ir. az ember a' kezével tolja odébb, és gondolatját teszi a' papirosra. [LIV.] Lud szántja, ember hajtja, gondal vetik be	X. Lúd szántja, Ember hajtja, Gonddal veti be. <i>Írás.</i>	XXXX. [!] Fehér a földje, Fekete a magva, Lúd szántja, Ember hajtja. <i>Írás.</i>
[XXXVII.] Ri, ri, rucza, ri, ri, de nem tudom mért ri, talán azért ^{sír} ri, vályulyába viz nincs, derekába vér nincs. (Hegegű.) [!]	V. Rí-rí rucza rí-rí, De nem tudom mért rí, Talán azért sír-rí, Vályujában viz nincs, Derekában vér nincs. <i>Hegedű.</i>	XI. Miért sír dóríka? Azért sír dóríka, Hogy nincs vér a derekába. <i>Hegedű.</i>
[XXXVIII.] A hol megyen ille, bille, hátán viszi reczeficz ^e , szeme négy, füle négy, körme pedig huszon négy. (Ló háttas ember.)	VII. Ahol megyen ille-bille, Hátán viszi recze- ficze, Szeme négy, füle négy, Körme pedig huszonnégy. <i>Lovas.</i>	XXVI. Ide hallgassatok, Arra a mit mondok: Mi állat, a melynek Négy lába, négy szeme, Huszonnégy a körme? <i>Lovashuszar.</i>
[XLIX.] Vizen megy nem ^z uhog, sáson megy nem ^s uhog, eső veri nem ázik, fagy éri nem fázik. (Napsugár Árnyék)	II. Vizen megy nem zuhog, Sáson megy nem suhog, Eső veri nem ázik, Fagy éri nem fázik. <i>Árnyék.</i>	XLVIII. Hídon megyen, nem dobog, Vízen megyen, nem locsog, Sáron megyen, nem pocsog. <i>Holdvilág.</i>
[LXIII.] E világot által éri, még is egy tyuk által lépi. (kerék vágás.)	XI. E világot által éri, Mégis egy tyúk általlépi. <i>Kerékvágás.</i>	XXXIX. Az egész világot átéri, Mégis egy tyúk átlépi. <i>Kerékvágás.</i>

Az Arany-kéziratban meglevő, a kötetből viszont kimaradt 20 [22] szöveg esetében többféle okkal számolhatunk. 11 [12] találósnak szerepel va-

riánsa Merényinél, ezek közül 7 szöveg mellett látható a kéziratban közvetlenül arra utaló jel (a piros ceruzával bejegyzett 'M' betű), hogy ezeket valóban a korábbi közlésre való tekintettel hagyhatta ki kötetéből Arany László. Ez a jelölés a kéziratnak mindössze három, egymást követő oldalán jelenik meg: a hatodik lap mindkét oldalán és a hetedik oldalon.

MTAK Irod. 4-r. 409/I. 3–8.	MERÉNYI, 1861
[XXXIV.] Három lába, egy farka, tudom volt a' markodba. (serpenyő.)	IX. Három lába, Egy farka, Ma is volt a Markomba. <i>Lábas.</i>
[XXXVI.] Sem ajtója, sem ablaka, meg is négyen laknak benne. (Dió.)	XLIV. Se' ablakja, se' ajtaja; Mégis négyen laknak abba'. <i>Dió.</i>
[XL.] Egy fa fel nő ága nélkül, ^{egy} madár rá szál szárnya nélkül, ^{egy.} mind meg eszi szája nélkül. (Gyertya.)	XIX. Amott egy fa Ága nélkül, Rászállt madár Szárnya nélkül; Mind megette Szája nélkül. <i>Gyertyavilág.</i>
[XLII.] Nekem olyan kis lyányom volt, hogy ha le tették is ritt, ha fel vették is ritt. (Láncz.)	XLIX. Ha leteszik is sír, Ha felveszik is sír, Ha szomszédba viszik is sír. <i>Láncz.</i>
[L.] Furják, faragják, még is feneketlen hadják. (fa kémény.)	XLII. Fúrták, faragták; Mégis feneketlen hagyták. <i>Kémény.</i>
[LV.] Piros mint a rózsa, kerek mint az alma, ^{réteges} ^{mint a rétes} , etem belőle de nem édes. (veres hagyma)	VIII. Kerek mint az alma, Piros mint a rózsa; Rétes, de nem béles, Ettem, de nem édes. <i>Vöröshagyma.</i>
[LXII.] Még az anyja meg sem születik már a fia a' ház teteén jár. (Füst, és tűz.)	XLVII. Még az apja megse' lett, Már a fia sindelez. <i>Füst.</i>

A kézirat [LV.] szövege még egy változatban megtalálható a kéziratban, amelyet azonban kihúztak és át is satíroztak: [XLVII.] Réteges mint a' rétes, ettem belőle de nem édes. (veres hagyma.)

Az alábbi négy kihagyott szövegnek is megtaláljuk változatát Merényi-nél, azonban a kéziratban ezek mellett nem találunk ennyire egyértelmű jelzést. A piros ceruzás zárójel ([VII], [XXI]), a piros ceruzás áthúzás ([VI]), és a fekete tintás, függőleges vonalakkal történő áthúzás ([XLVIII]) sem kapcsolható kizárólag olyan szövegekhez, melyeket Merényi is közölt.

MTAK Irod. 4-r. 409/I. 3–8.	MERÉNYI, 1861
[VI.] amott megyen göndöri, hátán viszi kenderit ha nem szánnám göndörit, meg gyújt _n a _n ám kenderit. (bárány.)	XLV. Úton megyen döndörre, Hátán viszi kenderét. Ha nem szánnám döndörét: Meggyújt _n ánám kenderét. <i>Juh.</i>
[VII.] Fót _{tü} hátán fót _{tü} , (<i>pedig</i>) soha <i>tü</i> bene <i>egy</i> nem volt. (káposzta.)	XXXI. Fót hátán, fót, Soha tü benne nem volt. <i>Fejes káposzta.</i>
[XXI.] fönt lakik magasan, zöld nadrágba ki csücsörödvé. (zöld dió.)	XXVIII. Zöld burokba' születtem, Mikor aztán nagy lettem, A nadrágom kifeslett És az úrfi leesett. <i>Dió.</i>
[XLVIII.] Senki és Semmi hárman laktak egy <i>halylikba</i> , senki el ment tüzért semmi pedig vizért ki maradt otthon?	XXX. Senki, És, Valaki Laktanak egy házban. Elment Senki vadászni, Valaki madarászni: Ki maradt otthon? <i>Év. [És – V. K.]</i>

További 9 [10] szöveg a vizsgált három forrás közül csak az Arany-család kézírataiban szerepel. Ezek többsége műfajilag kérdéses. Egy proverbium ([LXXII.] *Regel méreg, délbe étek, este orvoság. (jékete retek.)*²²) mellett olyan feladványok tartoznak ide, amelyek nem tartoznak a „valódi” népi találósok közé:

[VIII.] (Ött betüből állók, pipára és tanácsra illek. (kupak))

[X.] A Duna hordis, ront is, a' rák áll is mász is, tollóg tollóg gólon, vázieszt, szik uton poris.

[XI.] A Duna hordis, rontis

a' rákális mászis,

tollógólon, vázieszt,

szikuton poris.

bene van a magyarázatja

²² Ez a szöveg és a következőként idézett a kéziratban voltaképpen nem voltak teljes egészükben áthúzva, de érzékelhető, hogy a teljes szövegre érvényesnek kell tekintenünk a kihúzást.

[XXX.] reggel ki van nyilva, ^{délbe} _{este} be van borulva, este bimbóba van.
(Hajnalka.)

[XLVI.] Lapos az óra, kerek a talpa, mindig ezt kiáltja: hep! hep! hep!
hep! hep! hep. (kácsa.)

[LVI.] Hagyma hólnap is lesz _{belőle}. (hadj ma hólnap is lesz belőle.)

[LVII.] Nem fér a pajtába, nem fér a pinczébe, de könnyen bele fér egy hajszál végébe. / (a _{vé} V. betű.)

Egy szöveg – éppen az, amelyik a kéziratban egyedüli találósként szerepel feltehetőleg Arany László kézírásával – illetlensége miatt maradhatott ki:

[LXXV.] Szegény paraszt ember úton-utfélen elhajagálja a nagyurak m[eg] zsebbe teszik.

takony

Végül egy olyan, ismert találós maradt még ki, amelynek mellőzését nehéz megindokolni: [XXVI.] Uton ut félen pipiske hust váj a' szájjával. (Király dinye.)

Visszatérve a kézirattól a két nyomtatásban megjelent kötet találósaihoz, feltűnő, hogy milyen nagy számú az a szöveg, amelyek csak Aranyánál, vagy csak Merényinél szerepelnek. Arany szövegeinek többsége a falusi életmódból vett tárgyat ír le, olyan megfogalmazásban, amely szándékosan félrevezeti az olvasót – ezeket nevezi a kutatás rendszerint *valódi* találósoknak (TAYLOR, 1951, 1–5.).

Merényinél ugyanakkor összesen mintegy 14 ilyen jellegű szöveget találunk. Az ő rejtvényeinek többsége két nagy csoporthoz tartozik: a fent tárgyalt verses, közköltészeti jellegű szövegek, valamint az úgynevezett *tréfás kérdések*²³ vagy egyéb, „nem valódi” találósok körébe.²⁴ Arany László kötetéből az előbbi csoport teljesen hiányzik, még a kézirat egyetlen ilyen jellegű szövege a V betűről [LVII.] is kimaradt.

Tréfás kérdést is mindössze egyet közöl (XXX.), bár a kéziratban több ilyen szöveg is volt. Ugyanakkor ez a szövegtípus a lehető legszélesebb körben elterjedt, a népköltési gyűjtemények mellett kéziratokban, pony-

²³ Mindazon szövegeket értjük ez alatt, amelyek kérdés formájúak, és valamilyen beugratásra épülnek. Ezeknél „nem a megfejtésre való rávezetés, hanem épen a tőle való félrevezetés a burkolatuk célja. A megtévesztés eszközeinek különfélesége szerint e csoporton belül több alosztály lehetséges. Ez eszközök részint nyelvtani, részint logikai természetűek. [...] nálunk is nagy keletnek örvendenek azok a tréfás kérdések, a melyek homo- vagy synonym szók egybevetésén, helyes vagy helytelen etymológiákon, igazi vagy álösszetételek felbontásán stb. alapulnak. (Az utóbbinak példája: *Milyen fának bűdös a bele?*)” (KATONA, 1900, 465.)

²⁴ A szóbeli rejtvények felosztása „valódi” és „nem valódi” találósokra szinte valamennyi, a találósok felosztásával foglalkozó írásban megjelenik, egészen Robert Petsch klasszikus, a későbbi kutatásra jelentősen ható tanulmányáig visszamenően (PETSCH, 1899; ismertetését lásd KATONA, 1900).

vákon, folyóiratokban,²⁵ olvasókönyvekben, szórakoztató kiadványokban egyaránt előfordul. Merényinél a „nem valódi” találósok több csoportja is előfordul: valódi számtani vagy számolási feladványok (LI–LIV.), tréfás számolás (LV.), tréfás, beugrató, elsősorban szójátékon alapuló kérdések (LVI–LXLII).²⁶

Összegzés

Míg Arany János nem gyűjtőként kritizálta Merényi Lászlót, hanem azért bírálta, hogy a szövegeket túlzott mértékben átírja, véleményünk szerint valószínűbb, hogy Merényi tágabban értelmezte a *néptalány* fogalmát, mint a korabeli gyűjtők többsége. *Eredeti népmeséinek* találós-fejezete összességében sokkal inkább hasonlít a 18–19. századi omniáriumok (vegyes kéziratok gyűjtemények) vagy kalendáriumok vegyes rejtvényközleményeire, mint más népköltési gyűjtemények hasonló részeire. Feltételezhetjük, hogy az írásbeliséghez erősen kötődő, közköltészeti jellegű rejtvényhagyományra is támaszkodott mesekötete találós-fejezetének összeállításakor.

Teljességgel azt sem zárhatjuk ki, hogy az általa közölt szövegek valóban szóbeli rejtvényként hangzottak el, ám valószínűbbnek látszik, hogy egy részüket írásos forrásból ismerhette Merényi. Azt is tudjuk, milyen – közkézen forgó – forrásokkal kell elsősorban számolnunk: kéziratok énekeskönyvek és egyéb gyűjtemények, kalendáriumok, ismeretterjesztő és irodalmi folyóiratok, valamint népiskolai olvasókönyvek példányaival. Ezek azok a források, amelyek feltárása közelebb vihet minket egy, a 19. században rendkívül népszerű műfaj megértéséhez.

IRODALOM

ARANY János

1861 *Eredeti népmesék – bírálat. Szépirodalmi Figyelő*, II, I. félév, 6–7., 21–23., 35–38., 53–54.

1968 *Arany János összes művei XI. Prózai művek 2. 1860–1882.* Sajtó alá rendezte Németh G. Béla. Budapest, Akadémiai Kiadó.

ARANY László

1862 *Eredeti népmesék.* Összegyűjtötte Arany László. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv.

²⁵ A *Hasznos Multságokban* megjelent tréfás kérdésekről lásd VARGHA, 2008a, 169–170.

²⁶ Ezek közé keveredve előfordul egy-egy „valódi” találós is, például a LIX. és a LXV. szövegek.

- ARANY László – GYULAI Pál
 1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből.*
 Pest, Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény I.)
- DOMOKOS Mariann
 2007 A mesegyűjtő Merényi László. Történeti források akadémiai kiküldetéséről. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem.* 139–163. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DOMOKOS Mariann – GULYÁS Judit
 2009 Az Arany-család mesekéziratainak és Arany László *Eredeti népmesék* című művének kritikai kiadása. In: BERTA Péter (szerk.): *Ethno-lore.* Az MTA Néprajzi Kutatóintézet Évkönyve XXVI. 11–77. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.
- DÖMÖTÖR TEKLA – KATONA IMRE – VOIGT VILMOS (szerk.)
 1978 *Folklorisztikai tudománytörténet.* Szöveggyűjtemény I. (1840–1900). Kézirat. Budapest, Tankönyvkiadó.
- EDVI ILLÉS Pál
 1838 *Első oktatásra szolgáló kézikönyv.* Második, megjavított és bővített kiadás. Budán, A Magyar Királyi Egyetem' betüivel, A' Magyar Tudós Társaság' költségén.
- GÁSPÁR János
 1863 Talányok és találós kérdések. In: *Csemegék kisebb gyermekek számára...* 189–194. (3. kiadás) Kolozsvár, Stein.
- GREGUSS Ágost
 1863 A népköltészet ügyében. *Vasárnapi Ujság*, X, 319.
- HARSÁNYI István
 1918 XVII. és XVIII. századi verses találós mesék a sárospataki könyvtárból. *Irodalomtörténeti Közlemények*, XXVIII, 315–321.
- KÁLMÁNY Lajos
 1881 *Szeged népe I. Ős Szeged népköltése.* Arad, nyomtatta Réthy Lipót és fia.
 1882 *Szeged népe II. Temesköz népköltése.* Arad, nyomtatta Réthy Lipót és fia.
 1891 *Szeged népe III. Szeged vidéke népköltése.* Szeged, nyomtatott Bába Sándor könyvsajtóján.
- KATONA Lajos
 1900 Robert Petsch: *Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels.* (Palaestra. Untersuchungen und Texte aus der deutschen und englischen Philologie. [...] 1899.) (Ismertetés.) *Ethnographia*, XI, 463–467.
- KÓSA László
 2001 *A magyar néprajz tudománytörténete.* (Második, javított, bővített kiadás.) Budapest, Osiris Kiadó.

KOVÁCS Ágnes

1969 A XX. században rögzített magyar népmese-szövegek XIX. századi nyomtatott forrásai. I. Arany László magyar népmese-gyűjteménye. In: DIÓSZEGI Vilmos (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. Az MTA Néprajzi Kutató Csoport Évkönyve II–III. 177–214. Budapest, Akadémiai Kiadó.

1977 Arany László. In: *Magyar Néprajzi Lexikon* I. A–E. 120–121.

1982 Arany Juliska és Arany László meséi. In: NOVÁK László (szerk.): *Arany János tanulmányok*. 495–530. Nagykőrös, Kiadja a Nagykőrösi Arany János Múzeum.

KRIZA János

1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Kolozsvár, Stein János Erd. Muz. Egyleti könyvtáros bizománya.

MÁNDOKI László

1979 Szóbeli rejtvényeink gyűjtés- és kutatástörténete. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, XXIV, 301–326.

1982 Szóbeli rejtvények a reformkorból. *Artes Populares*, 8, 225–226.

MERÉNYI László

1861 *Eredeti népmesék* I–II. Pest, Kiadja Heckenast Gusztáv.

PETSCH, Robert

1899 *Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels*. Berlin, Mayer & Müller.

SZEMERKÉNYI Ágnes

2011 A magyar folklorisztika tudományos megalapozása. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz* I.1. *Táj, nép, történelem*. 142–158. Budapest, Akadémiai Kiadó.

SZINNYEI József

1891–1914 *Magyar írók élete és munkái* I–XIV. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából írta Szinnyei József. Budapest, Kiadja Hornyánszky Viktor Akad. könyvkereskedése.

TAYLOR, Archer

1951 *English Riddles from Oral Tradition*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press.

TÖRÖK Károly

1872 *Csongrád megyei gyűjtés*. Budapest, Athenaeum. (Magyar Népköltési Gyűjtemény II.)

VARGHA Katalin

2008a Reformkori találós kérdések a *Hasznos Multságokban*. In: DACZI Margit – T. LITOVKINA Anna – BARTA Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. 162–171. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

2008b Források és rendszerezési javaslat a magyar találósok 19. századi antológiájához. In: GULYÁS Judit (szerk.): *Tanulmányok a 19.*

- századi magyar szövegfolklórról.* 13–57. Budapest, ELTE BTK
Folklore Tanszék.
- 2010a *Magyar találós kérdések. 19. századi szövegek antológiája.* Buda-
pest, Tinta Könyvkiadó. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányo-
zásához 105.)
- 2010b *A 19. századi magyar találósok. Áttekintés és rendszerezés.* Kéz-
irat (PhD disszertáció, ELTE BTK Magyar és összehasonlító folk-
lorisztika doktori program)
- 2011 *A mesétől a találós kérdésig. Adalékok a magyar szóbeli rejtvények
terminológiájához (1789–1935).* *Etnoszkóp*, I, 1, 96–106.

FÜGGELÉK

Találások Merényi László, illetve Arany László *Eredeti népmesék* című kötetében, továbbá az Arany-család mesékézirataiban.

Összehasonlító táblázat¹

MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
<p>I. Egy kis hófehér mezőben Buzog két gyönyörves forrás; Életből életet szíva, Hallgat tőle sírás-rívás. Edesb a cukornál, Csurgón csurgott méznél, Hajnali álomnál, Mazsolás rétesnél. <i>Anyatej.</i> [207.]</p>		
<p>II. Valamit látok, megvallom; Mégis azt a panaszt hallom: Hogy egyiknek, kedvezek, - A másiknak, bűt szerzek. <i>Tükör.</i> [207.]</p>		
<p>III. Kecskének kezébe, Szöcskének zsebébe Eszközül szolgálok, Szászor számítva is Négy betűből állok. Két első betűm jelent: Oktalannak házát; Utolsó kettő pedig: Világszép állatját. Ha van elsőbe' lakód: Nyergeled a hátát. <i>Oltó.</i> [207-208.]</p>		

¹ Az oldalszámok minden egyes szöveg után szögletes zárójelben található. A megfejtéseket mind Merényi László, mind Arany László a feladványoktól elválasztva adja meg (MERÉNYI, 1861, 224; ARANY László, 1862, 328.), erre a két oldalszámra külön nem hivatkozok az egyes szövegeknél.

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8 ; 409/II. 18v.</p>
<p>IV. Egy kis frs mezőben terem Csak két alma, A mely mellett forog A nyájasság malma. Gyócs annak fedele, Nem tatárka szalma, A ki kitanálja Nyugodott alatta. <i>Emlő.</i> [208.]</p>		
<p>V. Ház vagyok, de nem palota, Laknak születésem óta. Útés verés A fizetés. Oktalan jár szavam után, Találja ki mindezek után. <i>Kolomp.</i> [208.]</p>		
<p>VI. Egy gazdánál négyen vagyunk, Pár, párjával igaz testvér. Háját eszünk s ha koplalunk: Belünk azt csikorogva két. Hegyen-völgyön kergetődzünk, Forogva egymás után futunk, Soha egymást utól nem érjük, Mégse' válhatik el utunk. <i>Kocsikerék.</i> [208-209.]</p>		

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
<p>VII. Hallottál-e csodát Hatot e világon? Hetediket mondok – Minden ráhallgasson! Gyors paripa nyargal A hitvány bárányon, Meg nem tántorodik, Sót nyerít vastagon. <i>Hegedű.</i> [209.]</p>		
<p>VIII. Kerek mint az alma, Piros mint a rózsza, Rétes, de nem béles, Ettém, de nem édes. <i>Vöröshagyma.</i> [209.]</p>		<p>[XLVII.] Réteges mint a^a rétes, ettém belőle de nem édes. (veres hagyma.) [6v.] [LV.] Piros mint a rózsza, kerek mint az alma, mint a rétes^{réteges}, ettem belőle de nem édes. (veres hagyma) [7.]</p>
<p>IX. Három lába, Egy farka, Mia is volt a Markomba. <i>Lábas.</i> [209.]</p>		<p>[XXXIV.] Három lába, egy farka, tudom volt a^a markodba. (serpenyő.) [6v.]</p>
<p>X. Kivül, szőrös, Bélül, nedves; Legényeknek Igen kedves. <i>Kulacs.</i> [210.]</p>		
<p>XI. Miért sír dóríka? Azért sír dóríka, Hogy nincs vér a derekába. <i>Hegedű.</i> [210.]</p>	<p>V. Rí-rí rucza rí-rí, De nem tudom mért rí, Talán azért sír-rí, Vályujában víz nincs, Derekában vér nincs. <i>Hegedű.</i> [319.]</p>	<p>[XXXVII.] Ri, ri, rucza, ri, ri, de nem tudom mért ri, talán azért^{sír-rí}, vályulyába víz nincs, derekába vér nincs. (Hegedű.) [!] [6v.]</p>

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
<p>XII. Tündér vagyok, És látható, Tenger vagyok, Nem úszható; Víz is vagyok, Nem iható; Testem pedig Nem fogható. <i>Délibáb.</i> [210.]</p>		
<p>XIII. Alma vagyok, Fán nem termett; Élő engem Holtan evett. <i>Krumpli.</i> [210.]</p>		
<p>XIV. Mond meg fiú, hogy hívják – Mint e mesébe írják – Azt a nagy szemfedelet, Mely ki- s betakarva volt Haldokló anyánk felett. <i>Köd.</i> [211.]</p>		
<p>XV. Míg fiatal: leáll neki, Ha megvénül: feláll neki. <i>Mák.</i> [211.]</p>		
<p>XVI. Mondj nekem oly vizet – Ha felelni nemél – A melyik szélesebb Mélységes tengermél; Mégis ha bele mégysz, Alig er bokáig. Mondjad hát, ne törjéd Az eszed sokáig. <i>Harmat.</i> [211.]</p>		

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
<p>XVII. Hácskón jöttem, hácskón mentem, Arany gyűrűm elvesztettem; Hold meglátta, nap felkapta, Csillag kebelébe dugta. <i>Harmat.</i> [211.]</p>		
<p>XVIII. Nagyobb egy lónál, Kisebb egy disznónál; Mégis befér a lóca alá. <i>Nyereg.</i> [212.]</p>		
<p>XIX. Amott egy fa Ága nélkül, Rászállt madár Szárnya nélkül; Mind megette Szája nélkül. <i>Gyertyavilág.</i> [212.]</p>		<p>[XL.] Egy fa fel nő ága nélkül,^{egy} madár rá szál szárnya nélkül,^{egy} mind meg eszi szája nélkül. (Gyertya.) [6.]</p>
<p>XX. Sirok-rívok, mindig sirok, A testemmel míg csak bírok. Annál jobban, ha fölvesznek, Annál jobban, ha letesznek. <i>Láncz.</i> [212.]</p>		
<p>XXI. A hol van ni Dávid háza, Vonóját hogy húzza-rázza; Tizenkét szer összeszeronlja, Tizenkét szer újból rakja. <i>Hold.</i> [212.]</p>		
<p>XXII. Mi lehet az az erős állat, Mely maga elbír egy házat. <i>Csiga.</i> [212.]</p>		

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
<p>XXIII. Köny nélkül sir dóríka, Vér nélkül van dereka. Sirását nem csitítjuk, Sót magunkat vidítjuk. <i>Hegeđi.</i> [213.]</p> <p>XXIV. Néma vagyok, holtan élek; Én általam mégis élnék. Ha tökütött nem az eszed; Ha nyelvemen tud a nyelved: Te általad élve élek, Néma létemre beszélék. <i>Beti.</i> [213.]</p> <p>XXV. Kerek erdőt járatlam, Marok vesszót vágattam, Meggyegeztem: Otthagytam; Erte mentem: Elhoztam <i>Menyasszony.</i> [213.]</p>		
<p>XXXVI. Ide hallgassatok, Arra a mit mondok: Mi állat, a melynek Négy lába, négy szeme, Huszonnégy a körme? <i>Lovashuszar.</i> [213.]</p> <p>XXXVII. A kertembe' van egy fa, E fának van több ága; Fatején van egy ház, Abba' egy- vagy háromszáz. <i>Mák.</i> [214.]</p>	<p>VII. Ahol megyen ille-bille, Hátán viszi reze-ficze, Szeme négy, füle négy, Körme pedig huszonnégy. <i>Lovas.</i> [319.]</p>	<p>[XXXVIII.] A hol megyen ille, bille, hátán viszi reze-ficze,^s szeme négy, füle négy, körme pedig huszon négy. (Ló háta ember.) [6.]</p>

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
<p>XXVIII. Zöld burokba születtem, Mikor aztán nagy lettem, A nadrágom kiféslettt És az úrfi leesett. <i>Dió.</i> [214.]</p>		<p>[XXI.] fönt lakik magasán, zöld nadrágba ki csütesörödvé. (zöld dió.) [4v.]</p>
<p>XXIX. Pehely vagyok, de nem lúdé, Víz is vagyok, de nem kúté, Tápláló édes testén, Bunda vagyok tél idején. <i>Hó.</i> [214.]</p>		
<p>XXX. Senki, És, Valaki Laktanak egy házban. Elment Senki vadászni, Valaki madarászni: Ki maradt otthon? <i>Év.</i> [hibás válasz, helyesen <i>És – VK</i>] [214.]</p>		<p>[XLVIII.] Senki és Semmi hárman lakik egy helyükben, senki el ment tüzért semmi pedig vizért ki maradt otthon? [6v.]</p>
<p>XXXI. Fót hátán, főt, Soha tő benne nem volt. <i>Fejes káposzta.</i> [214.]</p>		<p>[VII.] Fót_t hátán főt_t (<i>pedig</i>) soha ^{tű} bene _{egy tű} nem volt. (káposzta.) [3.]</p>
<p>XXXII. Miből lettem, megmondandom, - Mégfjítés, nem én gondom: Fából vagyok, vasból vagyok, Hogyha használsz, hasznót hozok. Ha pihenek: szegen ülök; Ha dolgozom: nem csücsülök. Mint gyűrűnek nincsen vége: Úgy nem akadsz az enyévre. <i>Szita.</i> [215.]</p>		

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p> <p>XXXIII. Érez lévén, tudok szólani, Tudó nélkül kiáltani, Az élőket hívogatom, A kimultakat megsíratom. <i>Harang.</i> [215.]</p> <p>XXXIV. Világszép éltrembe, Lyuk volt én palotám, Mig ágaskodhattam, Fekete volt ruhám; De már holtom után, Véres az én ruhám. Ha te kitanálod: Úgy leszesz jó komám. <i>Rák.</i> [215.]</p> <p>XXXV. Vadon a hazája, Ván derék bundája, Sokszor midőn lánczos: Igen furcsa tánczos; Lomhán jár, kel, forog, Ha szól, mindig morog; Soha sincs jó kedve: Mi ez, ha nem ...? <i>Méhe.</i> [216.]</p> <p>XXXVI. Anyám volt a gáton, Tűzön vala gomba, Jó vala Gálnak dolga, Míg anyja vala Gálnak. <i>Értsd úgy, miként mondva van.</i> [216.]</p> <p>XXXVII. Ép ilyen: Szarka átszáll a tiszán, Hordóbor az oldalan, Kutya ül a farkán, Szalonna függ az állán. <i>Értsd úgy, miként mondva van.</i> [216.]</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
--	--	---

MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
XXXVIII. Piros vagyok mint a rózsza, Kerek mint a krajezarocska; Fehér ajtó szélén ülök ... Találjátok ki, mit őrzök? <i>Pecsét.</i> [216.]		
XXXIX. Az egész világot átéri, Mégis egy tyúk átlépi. <i>Kérékvágás.</i> [217.]	XI. E világot által éri, Mégis egy tyúk átlallépi. <i>Kérékvágás.</i> [320.]	[LXIII.] E világot által éri, még is egy tyúk által lépi. (kerék vágás.) [7.]
XXX. [1] Fehér a földje, Fekete a magva, Lúd szántja, Ember hajtja. <i>Irás.</i> [217.]	X. Lúd szántja, Ember hajtja, Gonddal veti be. <i>Irás.</i> [320.]	[I.] Lúd szántja, ember hajtja, gondal vetik be. Ludnak a tolla ir. az ember a' kezével tolja odébb, és gondolatját teszi a' papirostra. [3.] [LIV.] Lud szántja, ember hajtja, gondal vetik be [7.]
XL I. Lepke röptül számatlan, Ne kérd: mennyi? számatlan! Jő egy ember lábatlan, Mind megeszi szájátlan. <i>Hó.</i> [217.]		
XLII. Fürták, färagták; Mégis feneketlen hagyták. <i>Kémény.</i> [217.]		[L.] Fürták, färagják, még is feneketlen hadják. (fa kémény.) [6v.]
XLIII. Magasabb a toronynál, Vékonyabb a zsinórnál. <i>Ésá.</i> [217.]		
XLIV. Se' ablakja, se' ajtaja; Mégis négyen laknak abba'. <i>Dió.</i> [217.]		[XXXVI.] Sem ajtója, sem ablaka, még is négyen laknak benne. (Dió.) [6.]

MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
XLV. Úton megyen döndörre, Hátán viszi kenderét. Ha nem szánnám döndörét: Meggyújtanám kenderét. <i>Júh.</i> [218.]		[VI.] amott megyen göndöri, hátán viszi kenderit ha nem szánnám göndörít, meggyújt _h a nám kenderít. (bárány.) [3.]
XLVI. Körül-körül csupa fa, A közepe nyi..ha..ha. <i>Szita.</i> [218.]		
XLVII. Még az apja megse' lett, Már a fia sindelez. <i>Füst.</i> [218.]		[LXII.] Még az anyja meg sem születik már a fia a' ház teteén jár. (Füst, és tűz.) [7.]
XLVIII. Hídon megyen, nem dobog, Vizen megyen, nem locsog, Sáron megyen, nem poczog. <i>Holdvilág.</i> [218.]	II. Vizen megy nem zuhog, Sáson megy nem suhog, Esó veri nem ázik, Fagy éri nem fázik. <i>Arnyék.</i> [318.]	[XLIX.] Vizen megy nem zuhog, sáson megy nem suhog, esó veri nem ázik, fagy éri nem fázik. (Napsugár Arnyék [6v.]
XLIX. Ha leteszik is sír, Ha felveszik is sír, Ha szomszédba viszik is sír. <i>Láncz.</i> [218.]		[XLI.] Nekem olyan kis lányom volt, hogy ha le tették is ritt, ha fel vették is ritt. (Láncz.) [6.]
L. Ha rám nézesz, visszanezlek; Ha rám nevensz, lenevetlek; Tiszta, igaz és hú vagyok, Zsákba macskát nem árulok. <i>Tükör.</i> [218.]		

MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
<p>L.I. Midőn egy magyar leánytól azt kérdezték, hogy hány éves, következőleg válaszolt: En, annyi a mennyi! az anyámasszony két anyyi, az apámuram pedig öt évvel idősb anyámasszonynál, mindhármunk ideje pedig száz esztendő. Kérdés: hány éves volt a leány, az anyja és az apa? <i>A leány volt 19, az anyja 38 és az apa 43 éves.</i> [219.]</p>		
<p>L.II. Midőn egy másik magyar leány előtt, ki lúdait hajtogatta hazafelé, valaki azt találta mondani: amott megyen húsz lúd, az imigy felelt: Akkor volna az húsz lúd, ha annyian, meg fél annyian volnának! Kérdés: hány volt a lúd? <i>Nyolcz.</i> [219.]</p>		
<p>L.III. Mennyi ez? három öreg, hat nagy, kilencz südő, hat malacz? <i>Huszonnégy.</i> [219.]</p>		

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
<p>LIV. Egyszer két deák kapott egy kulacs bort, melyben épen nyolcz itcze bor volt. Minthogy kiki a maga borát máshol akarta megpityizálni; minthogy semmi-féle mérőedényök nem volt, csupán két kulacsuk, még pedig az is az egyik három és a másik ötitezés: kérdés, hogy mérhették kétfelé a bort, hogy sem az egyik, sem a másik meg ne csalódjék? <i>Először tele töltötték a három itczés kulacsot s azt az öt itczésbe kotyogtatták; aztán másodszor is tele öntötték a három itczést, s azt újra az öt itczés kulacsba fordították; de minthogy a középső kulacsba csak öt itcze fért: így a három itczés kulacsban maradt egy itcze bor. Most a tele öntött öt itczés kulacs tartalmát vissza fordították a nyolcz itczésbe, a legkisebb kulacsban maradt egy itcze bort pedig az öt itczésbe kotyogtatták, s aztán harmadszor is tele töltötték a három itczés kulacsot a legnagyobb kulacsból, s azt az öt itczés kulacsba fordították. Így a középső öt itczés kulacsban, úgyszinte a legnagyobb nyolcz itczésbe is 4-4 itcze bor maradt.</i> [219.]</p>		

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
LV. Ha egy véka búza harmincz garas: mi az ára egy három garasos czipónak? <i>Három garas.</i> [220.]		
LVI. Mikor fél a nyúl? <i>Mikor ketté vágják.</i> [220.]		
LVII. Hogy van az: hogy félszemű ember többet lát egy szemével, mint te kettővel? <i>Csak úgy, hogy ha te a félszemű emberre tekintsz, csak egy szemét látod, míg ő, ha rád tekint, két szemedet látja.</i> [220.]		
LVIII. Ki tud minden nyelven beszélni? <i>A vízhang.</i> [220.]		
LIX. Mi ez? erdőben-berdőben fejjetlen kutya ugat. <i>Fejsze.</i> [220.]		
LX. Miféle kő van legtöbb a vízben? <i>Izès kő.</i> [220.]		
LXI. Mi nélkül nem lehet el a szántás? <i>Fordulás nélkül.</i> [220.]		
LXII. Hogy lehetett az, mikép Putnokon az országos vásár alkalmával egy disznó Hétfélé szaladt? <i>Csak úgy, hogy Putnok közelében fekszik Hétfalu, s affelé szaladt.</i> [220.]		
LXIII. Hány tojást tudnál éhomra megenni? <i>Egyet; már a többi nem éhomra lenne.</i> [220.]		

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
LXIV. Mikor lehet a vizet rostában hordani? <i>Mikor megfagyott.</i> [220.]		
LXV. Hogy van az: hogy a szomszéd faluban fát vágnak, mégis ide hull a forgácsa? <i>Harangszó.</i> [221.]		
LXVI. Amott van azon a fán hús veréb, ha én abból tuzet lelővök, hany marad a fán? <i>Egysem.</i> [221.]		
LXVII. Láttál-e már kenderből tornyot? <i>Láttam mikor kenderben állottam.</i> [221.]		
LXVIII. Mi nem rezeq a malomban? <i>A sötétség.</i> [221.]		
LXIX. Miért hunyja be szemét a kakas, mikor kukurikul? <i>Azért, mert könyv nélkül is tudja.</i> [221.]		
LXX. Mi áll a vásárban három lábon? <i>A lábos.</i> [221.]		
LXXI. Mi van ebben a házban csinálás, fúrás-faragás nélkül? <i>A repedés.</i> [221.]		
LXXII. Mikor fut a hegy a nyúlnek? <i>Mikor nyársra húzzák.</i> [221.]		
LXXIII. Mi áll egyenesen az ágyban? <i>Sárgarépa.</i> [221.]		
LXXIV. Hány szeg kell a jól elkészített vasas szekerébe? <i>Egy sem.</i> [221.]		
LXXV. Volt-e nálatok estve? <i>Volt.</i> [222.]		

MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
LXXXVI. Mi-az? ágzik-bogzik, mégsem virágzik? <i>A patak.</i> [222.]		
LXXXVII. Hány hét varjú? <i>Hét.</i> [222.]		
LXXXVIII. Mire esik a nyúl mikor meglövik? <i>A szörére.</i> [222.]		
LXXXIX. Mi fa nem ég meg a tűzön? <i>A tréfa.</i> [222.]		
LXXX. Hol nem lophat a tolvaj semmit? <i>A hol semmi sincs.</i> [222.]		
LXXXI. Hogy irnád le egy betűvel ezt a szót: <i>Izsák? Egy zsákra írnék egy I betűt.</i> [222.]		
LXXXII. Mi hasonlít legjobban egy fél szalmaszálhoz? <i>A másik fele.</i> [222.]		
LXXXIII. Melyik a legtüzesebb ló? <i>A kandalló.</i> [222.]		
LXXXIV. Mit tud a néma legjobban? <i>Hallgatni.</i> [222.]		
LXXXV. Hol kaszálják a szénát? <i>Sehol, mert már le van kaszálva.</i> [222.]		
LXXXVI. Micsoda ló lát hátul is oly jól mint elől? <i>A vak ló.</i> [223.]		
LXXXVII. Melyik a legszúrósabb tő? <i>Temető.</i> [223.]		
LXXXVIII. Hány évig tartott a harmincz éves háború? <i>Harmincz évig.</i> [223.]		
LXXXIX. Mikor nedvesül meg a föld eső, hó és öntözés nélkül? <i>Mikor a harmat esik.</i> [223.]		

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
LXL. Micsoda állat bír el egy házat? <i>A csiga.</i> [223.]		
LXLI. Hány hét a világ? <i>Mával is kevesebb.</i> [223.]		
LXLII. Mi eszi meg magamagát. <i>Gyerőva.</i> [223.]		
LXLIII. Ha lelked tenyérrre teszed: Vizet velem nem merítenél, Ha mérés közt Mathusálem Életét s még annyit élnél. Asszonyok megtánczoltatnak; Mégis vernek agyba-főbe... Találj ki, hogyha nem korpa, De fris ész van a főbe. <i>Rosta.</i> [223.]		
	I. Arany tőkén arany tál, Arany tálban arany mál, Bátyám adta nénémnek, Néném által adta nekem, Én átadtam a kis öcsémnek. <i>Anyai emlő.</i> [318.]	[XXVIII.] Arany tőkén arany tál, arany tálba arany mál, bátyám által adta nénémnek néném által adta nekem, én által a 'kis öcsémnek. (<i>anyai emlő, a testvérek által adják egymásnak, mikor szopnak.</i>) [4v-5.]
	III. Ha egy bika elbődül, Egész helység rácsödül. <i>Harang.</i> [318.]	[XLIV.] Ha egy bika el bődül, egész helység rá csödül. (Harang.) [6v.]
	IV. Szegény paraszt ember minden nap lát olyat, Királyok, császárok ritkán látnak olyat, Isten ő felsége soha se' lát olyat. <i>Mint önmaga.</i> [318.]	[LXXIV.] Szegény paraszt ember minden nap lát olyat. királyok, császárok ritkán látnak olyat. Isten ő felsége soha sem lát olyat. (mint ő maga) [8.]

<p>MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
	<p>VI. Nekem is van, Neked is van, Még a kis kórónak is van. <i>Arnyék.</i> [319.]</p>	<p>[XLIII.] Nekem is van, nekéd is van, még a 'kis kórónak is van. (árnyék.) [6.]</p>
	<p>VIII. Két garajczár ára, Még se fér egy házba. <i>Gyertya (és fenyve).</i> [319.]</p>	<p>[XLI.] ^{Két} _{füg.} gara^s ^{jár} ára, még sem fér a ^{egy} házba. (Gyertya ez is.) [6.]</p>
	<p>IX. Amott megyen móríka, Magát móríkálja, Fekete bársony a szakálla, Hetven a kapczája. <i>Kanpulyka.</i> [319.]</p>	<p>[XLV.] A' hol megyen móríka, magát morikálja, fekete bársony a 'szakála, hetven a 'kapczája. ^{kanpulyka} (kan pujka.) [6v.]</p>
	<p>XII. Teknőbe fektetik, Nyers hússal döfölik. <i>Dagasztáskor a tészta.</i> [320.]</p>	<p>[XXV.] Teknőbe fektetik, nyers husal döfölik. (Kenyér tészta mikor dagasztják.) [4v.]</p>
	<p>XIII. Belől szőrös kívül fenyves, A közepe igen édes. <i>Gesztenye.</i> [320.]</p>	<p>[XXVII.] Kivül fenyves belől szőrös, a' közepe igen édes. (gesztenye.) [4v.]</p>
	<p>XIV. Ettem sültet föttet, Világra nem lettet, Fa tetején – föld alatt. <i>Egy vadász mondta ezt, ki egy hasas nyulat lőtt; a fiát kivette belőle, felét megsütötte, felét megfőzte, levitte a pinczébe, ráállott egy szál deszkára, úgy ette meg.</i> [320.]</p>	<p>[LXXVII.] Ettem sültet, fötet, világra nem letett, fa tetején, föld alatt. Magyarázat Egy vadász lőtt egy nyulat, olyan nagy fi volt benne hogy egy pár nap mulva meg ellett volna. a' vadász kapta magát, felét meg sütötte, felét meg főzte, a kis piczi nyulnak. azután fel vitetett egy nagy fa tetejére egy teknő földet, be tétette a galy közé, maga fel mászott a fára, alá ült a' teknőre, ott ette meg a nyula. [18v.]</p>

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
	XV. Elöl megyen fenyveske, Utanna megy fehérke, Meg van a farka kötve. <i>Tű és czérna.</i> [320.]	[V.] Elöl megyen fenyveske, utána megy fehérke ^{m e^g van a' farka vége kötve.} (elöl megy a' fenyveske; az a t ^ű , utána a fehérke: az a czérna, <i>fneg</i> van a farka vége kötve: az a csomó a' czérnán.) [LXVI.] Se kint, se bent, még is a' házban van. (ablak fa.) [7v.]
	XVI. Kint is van, Bent is van, Mégis a házba' van. <i>Ajtófélfá.</i> [321.]	[LXIX.] ^{Még éltek mindég álok, mikor meg talok mindég futok. (Ördög székén)} [7v.] [LXXI.] Mig él mindig áll, holta után szaladgál [ördög szekér] [7v.]
	XVII. Mig él, mindég áll, Holta után szaladgál. <i>Ördögszekér:</i> [321.]	[LIII.] Mig él mindég fut, hólta után mindég lop. (lopó tők.) [6v.]
	XVIII. Mig él, mindig fut, holta után mindig lop. <i>Lopótök.</i> [321.]	[III.] Erdőn vágják, meg faragják, haza hozzák, testet tesznek belé. <i>Koporsó.</i> [3.]
	XIX. Erdőn vágják, megfaragják, haza hozzák, testet tesznek bele. <i>Koporsó.</i> [321.]	[II.] Erdőn vágják, meg faragják. L ábat tesznek alá, lelket tesznek belé. (bölcső.) [3.]
	XX. Erdőn vágják, megfaragják, haza hozzák, lelket tesznek bele. <i>Bölcső.</i> [321.]	[IV.] Erdőn vágják, haza hozzák; itthon szól. (kender törő.) [3.]
	XXI. Mi az: erdőn vágják, itthon szól. <i>Kendertőlő.</i> [321.]	[LXXVIII.] földön fá, fán víz, vizen kő, kővön vas, vason hús. <i>Kőszörítők.</i> [321.]
	XXII. Földön fá, fán víz, vizen kő, kővön vas, vason hús. <i>Kőszörítők.</i> [321.]	Magyarázat kőszörű kő. [18v.]

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (I. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
	<p>XXIII. Meg is főzik, meg is sütik, még se' eszik meg. <i>A hurka végébe szúrt kis fa.</i> [321.]</p>	<p>[LXX.] Mi az? meg is főzik, meg is sütik, még sem eszik meg. (az a kis fa, a 'ki a tudós hurkába van szurva. hogy ki ne jöjön belőle a tótelek.) [7v.]</p>
	<p>XXIV. Ha járok is, ha nem is, még is egy helyben maradok. <i>Ora.</i> [322.]</p>	<p>[LXVII.] Ha járok is, ha nem is, még is egy helyben maradok. (óra.) [7v.]</p>
	<p>XXV. A háromlábon ült a két láb, előtte volt az egyláb, oda ment a négyláb, elvitte az egyláb, a kétláb felkapta a háromláb, a kétláb megütötte vele a négyláb, hogy mindjárt elejtette az egyláb. <i>A háromláb csizmadiaszék, a kétláb csizmadia, az egyláb sonka, a négyláb kutya.</i> [322.]</p>	<p>[IX.] Három lábön ült a' két láb, előtte volt az egy láb, oda ment a négy láb, el vitte az egy láb, a' két láb fel kapta a' három láb, úgy meg ütötte vele a' négy láb, hogy mindjárt el ejtette az egy láb.</p> <p><u>Magyarázat.</u> a' három lát a' csizmadia szék, a' két láb a csizmadia. előtte, az egy láb a' sonka. (oda ment) a négy láb, a' kutya. (el vite az egy láb, a' sonkát, a' két láb, a csizmadia, fel kapta a' három láb: a csizmadia széket, úgy meg ütötte vele a' négy láb: a kutya, hogy mindjárt el ejtette az egy láb: a' sonkát.) [3.]</p>
	<p>XXVI. Egyet tojik, huszat költ, százat repít. <i>Hagyma (egy gerezdet ültetnek el, mikor felássák, hús gerezd is van, tisztításakor pedig száz felé is megy).</i> [322.]</p>	<p>[XIII.] Egyet tojik, ^{hús}szát költ, százat repít. Magyarázat a foghagymát mikor el ültetik egy gerezdet ültetnek el, mikor fel ássák egy helybe husz gerezd is van, mikor pedig tisztítják akkor a héja száz felé is repít. [3v.]</p>
	<p>XXVII. Úton-útfélen pálcát hajigálnak. <i>Kigyó.</i> [322.]</p>	<p>[XVIII.] Úton ut félen pálcát hajigálnak. (kigyó.) [3v.]</p>
	<p>XXVIII. Úton-útfélen üstöt borogatnak. <i>Vakandurás.</i> [322.]</p>	<p>[XIX.] Úton ut félen üstöt borogatnak. (Vakondak turás.) [3v.]</p>

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
	XXIX. Úton-útfélen úrfiak ugrálnak, a ki kitalálja egye meg a féllábát. <i>Béka.</i> [322.]	[XVII.] Úton ut fél ^{en} urfiak ugrálnak, a ^{ki} ki találja egye meg a fél lábát. (béka.) [3v.]
	XXX. Melyik ér többet határ, huszár, kádár? <i>6 ár, 20 ár, vagy egy egész kád ár?</i> [322.]	[LXIV.] Me ⁶ ik ^{ér} több ^{at} : határ, huszár, kádár? (6 ár? 20 ár? vagy egy ^{egész} kád ár?) [7v.]
	XXXI. Zöld a lába, zöld nadrága, farkó a feje.	[XX.] föld a lába, zöld nadrága, farkó a feje. (zöld káposzta.) [4v.]
	XXXII. Kivül fekete, belül fehér, mi az? <i>Retek.</i> [323.]	[XXII.] kívül fekete belül fehér. mi az? (fekete reték.) [4v.]
	XXXIII. Zöld istállóban fekete tehén vörös szénát eszik. <i>Dinnye és a magva.</i> [323.]	[XXXIII.] zöld istállóba fekete tehén, vörös szénát rág. (görög dinnye.) ^{és a magva.} [4v.]
	XXXIV. Villa az eleje, seprű a hátulja, zsák a közepe. <i>Ökör.</i> [323.]	[XXIV.] Villa az eleje, seprű a hátulya, zsák a közepe. (ökör.) [4v.]
	XXXV. Vadonnat új, mégis lyukas, ha beföldják, semmit se ^{ér} . <i>Rosta.</i> [323.]	[LIX.] Vadonatt új, még is jukass. ha be földják semit sem ér. (rosta.) [7.]
	XXXVI. Hétfőn zöld, szerdán piros, szombaton fekete. <i>Mégy.</i> [323.]	[XXIX.] Hétfőn zöld, szerdán piros, szombaton fekete. (mégy.) [5.]
	XXXVII. Pénzem van nem tudom, se ^{ér} nem adok, se ^{ér} nem veszek, meg sem gazdagodom. <i>Hal.</i> [323.]	[LXI.] Pénzem van nem tudom, se ^{ér} nem adok, se ^{ér} nem veszek, meg sem gazdagodom. (Hal ₁ .) [7.]
	XXXVIII. Ketten vagyunk, testvérek vagyunk, ha enni, egymást harapiuk. <i>Olló.</i> [323.]	[LX.] Ketten vagyunk, testvérek vagyunk, ha nincs mit enni, egymást harapiuk. (olló.) [7.]
	XXXIX. Se ^{ér} nem ehetném, se ^{ér} nem haragszom, mégis harapok. <i>Harapófogó.</i> [323.]	[LXV.] Se nem ehetném, se nem harakszom, még is harapó ^k . (harapó fogó.) [7v.]

MÉRÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
	XL. Nekem olyan öregapám volt, hogy a ház tetejére ült fel, ott pipázott. <i>Kémény.</i> [324.]	[LVIII.] Nekem olyan öreg apám volt, hogy a háztetejére ült fel ott pipázott. (kémény.) [7.]
	XL.I. Nekem olyan kis lányom volt, hogy a szemén nőtt a haja. <i>Kukoricza csó</i> ^{zöld} <i>Kukoricza.</i> [324.]	[LXVIII.] Nekem olyan kis lányom volt, hogy a szemén nőtt a' haja. (Kukoricza csó ^{zöld} a tövén, minden szemem van egy szál ^{korában} sejme vagy másképp haja.) [7v.]
	XL.II. Nekem olyan kis lányom volt, akárhova vitték, mindenütt pofon verték. <i>Szita.</i> [324.]	[XVI.] Nekem olyan kis lányom volt, hogy akár hova vitték, mindenütt pofon verték. (szita.) [3v.]
	XL.III. Nekem olyan kis tyúkom volt, hogy a karó hegyébe járt tojni. <i>Hó.</i> [324.]	[XV.] Nekem olyan kis tyúkom volt, hogy a' karó hegyébe járt tojni. (hó.) [3v.]
	XL.IV. Nekem olyan kis tyúkom volt, hogy a föld alá járt tojni. <i>Hagyma.</i> [324.]	[XIV.] Nekem olyan kis tyúkom volt, hogy a föld alá járt tojni. (vörös hagyma.) [3v.]
	XL.V. Nekem olyan kis csikóm volt, hogy akárhova mentem, mindenütt utánam nyerített. <i>Sarkantyú.</i> [324.]	[XXI.] Nekem olyan kis csikóm volt, hogy akárhova mentem mindenütt utánam nyerített. (sarkantyú.) [6.]
	XL.VI. Nekem olyan kis lovam volt, hogy maga maga alól kihányta a ganét. <i>Fűrű.</i> [324.]	[XXXII.] Nekem olyan kis lovam volt hogy maga, maga alól ki hányta a' ganét. (Fűrű.) [6.]
	XL.VII. Nekem olyan kis hordóm volt, hogy ha leesett a padlásról, nem volt az a pintér, a ki meg tudta volna csinálni. <i>Tojás.</i> [324.]	[XXXV.] Nekem olyan kis hordóm volt, hogy ha le esett a padlásról, nem volt olyan bodnár a' világon a' ki meg tudta volna csinálni, ugy szélyel tört. (tojás.) [6.]
	XL.VIII. Ha felhajítom a ház tetejére fehér, ha leesik sárga. <i>Tojás.</i> [325.]	[LI.] ^{mikor} ^{H_h} fel hajítom a' ház tetejére fehér, mikor le esik sárga. (tojás.) [6v.]

<p>MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (I. kötet, 1861.)</p>	<p>ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)</p>	<p>MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.</p>
	<p>XLIX. Ha felhajítom a ház tetejére piczi, kurta, keskeny; ha leesik, olyan nagy, hogy egy ponyvával se tudnád betakarni. <i>Egy tuczat kártya.</i> [325.]</p>	<p>[LII.] mikor fel hajítom a' ház tetejére, piczi kurta keskeny, mikor le esik olyan nagy, hogy egy lepedővel sem lehet le teríteni. (egy tuczet kártya.) [6v.]</p>
	<p>L. Nem azért vettelek, hogy a szegre tegyelek, hanem azért vettelek, hogy az én hosszúmat a te szőrösödbe dugjam. <i>Ködmön.</i> [325.]</p>	<p>[LXXIII.] Nem azért vettelek, hogy a' szegre tegyelek, hanem azért vettelek, hogy az én hosszúmat a' te ^{hosszúdba} szőrösödbe (ködmön.) [8.]</p>
	<p>LI. Erdőben-berdőben veres húst árulnak. <i>Som.</i> [325.]</p>	<p>[XXXIII.] Erdőben, berdőben, veres pecsenyét árulnak. (som.) [6v.]</p>
	<p>LII. Erdőben-berdőben fekete piczinke jaj jaj! <i>Tövis.</i> [325.]</p>	<p>[XXXIX.] Erdőben, berdőben, fekete piczinke, jaj! jaj! jaj. (tövis.) [6v.]</p>
	<p>LIII. Mig éltem élőket tartottam; hogy megholtam, élőket hordozok, s élők felett járok. <i>Egy tölgyfa, melyet csolnoknak csináltak. (Mig élt, disznókat tartott makkjával; mint csolnokat embereket hord, s halak felett jár.)</i> [325.]</p>	<p>[LXXVI.] Mig éltem élőket tartottam. Hogy meg holtam, élőket hordozok, s élők felett járok. Magyarázatt Még a tölgy fa élt, (tudniik mig ki nem vágták,) makokat termett, élőket tartott, mert disznók híztak vele. ^mikor ki vágta, hajót csináltak belőle, élő emberek jártak rajta, vízen halak, s más vízi álatok fellelt. [18v.]</p>
	<p>LIV. Én elmentem ürgébe-bürgébe, vittem fényeskét, vettem rajta vereskét, beletettem a lyukisdiba, rá tettem a búbosdit, oda jöve szőrös dáma, úgy megütém a kacskalétammal, hogy mingy' a pitypilókába szaladt. <i>Üрге-büрге – mézsárszék; fényeske – pénz; vereske – hús; lyukasdi – fazék; búbosdi – fedő; szőrös dáma – macska; kacskaléta – kéz; pitypilóka – pitar.</i> [325.]</p>	<p>[XII.] Én el mentem ürgébe, bürgébe, vittem fényeskét, vettem rajta vereskét, bele tettem lyukasdiba, rá tettem a búbosditt, oda jöve szőrös dáma, úgy meg ütém kacskabétám, hogy mingy' a pitypilókába szaladt. Magyarázatt az ürge büрге mézsár szék, a' fényeske pénz, a' vereske hus, a' lyukasdi fazék, a' búbosdi fedő, a' szőrös dáma a' macska, a' kacskabétám kézem, pitypilóka pitar. [3v.]</p>

MERÉNYI László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1. kötet, 1861.)	ARANY László: <i>Eredeti népmesék.</i> (1862)	MTAK Kt. Irod. 4-r 409/I. 3-8.; 409/II. 18v.
		[VIII.] (Öt betűből álltok, pipára és tanácsra iltek. (kupak)) [3.]
		[X.] A Duna hordis, ront is, a' rak áll is mász is, tollóg tollóg gólon, vázieszi, szik uton poris. [3v.]
		[XI.] A Duna hordis, rontis, bene van a magyarázatja a' rákális mászis, tollógólon, vázieszi, szikuton poris. [3v.]
		[XXVI.] Utón ut félén pipiske hust váj a' szájával. (Király dinye.) [4v.]
		[XXX.] reggel ki van nyilva, ^{délbe} be van borulva, este bimbóba van. (Hajnalka.) [5.]
		[XLVI.] Lapos az óra, kerek a talpa, mindig ezt kiáltja: hep! hep! hep! hep! hep! hep! hep! hep. (kácsa.) [6v.]
		[LVI.] Hagyma hólnap is lesz ^{belőle} . (hadj ma hólnap is lesz belőle.) [7.]
		[LVII.] Nep fér a papádba, nem, fér a pünczébe, de konyen bele fér egy hajszál végébe. / (a ^{vé} V. betű.) [7.]
		[LXXII.] <i>Regel méreg, délbe étek, este orvoság. (fekete retek).</i> [7v.]
		[LXXV.] Szegény paraszt ember úton-utfélén elhajagálja a nagyurak m[eg] zsebbe teszik. takony [8.]

A COMPARATIVE ANALYSIS OF RIDDLES OF MID-19TH CENTURY
HUNGARIAN FOLKTALE COLLECTIONS

The article is a comparative study of three closely related sources of folk riddles from the 19th century. The two volumes of tales collected and edited by László Merényi and László Arany (both were published under the title *Eredeti népmesék*, i.e. 'Authentic Folktales' in 1861 and 1862, respectively), and the manuscripts written by members of the Arany family all included a considerable number of riddles. These sources reflect different concepts regarding the genre of riddles. If one compares them with other collections of folklore texts from the 19th century, it can be observed that László Merényi took notice of a wider group of riddles, not only those that were considered to be "typical folk riddles from genuine origins". While his volume received severe reviews, and has been considered as inauthentic, we can assume that he relied on the literary riddle tradition as well as the oral tradition of the folk in a strict sense. This article suggests that we should view the texts published by Merényi in a wider context, considering that the oral riddle tradition cannot be completely separated from the literary riddle tradition. The comparative investigation of the sources concerned illustrates what a vague definition of the genre of 'folk riddle' existed in an era when the formation of the canon of folk genres in Hungarian folklore studies took place. Manuscript collections, popular prints, periodicals and schoolbooks for children are sources to be studied closely in order to achieve a better understanding of the riddle, which was an extremely popular genre of the 19th century.

The article is supplemented with an *Appendix*, presenting all 223 riddle texts from the three examined sources in a comparative table.